ZENDEGI-SALAM
ضمیمه روزنامه خراسان
چهارشنبه • ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۸
۲ رمضان ۱۴۴۰ • ۸ می ۲۰۱۹
شماره ۲۰۰۹۳
۱۳۱۶

بررسی نقاط قوت و ضعف کتاب «تفکر و سواد رسانه‌ای» دبیرستان

آغازگر جریانی مثبت با چندین و چند ایراد

الهه توانا | روزنامه‌نگار

پرونده

برنامه درسی مدارس تا همین چندوقت پیش، سال‌به‌سال روی دیوار کلاس‌ها خاک می‌خورد و رنگ می‌باخت؛ بچه‌های دهه ۷۰ و ۸۰ همان کتاب‌هایی را می‌خواندند که دهه‌شصتی‌ها. تحولات اجتماعی و تغییرات جهان وسیع علم، فقط در حدِ عوض شدن عنوان و جلد کتاب‌های درسی نمود داشت تا این که در سال‌های اخیر، بالاخره تکان مختصری خورد. «تفکر و سواد رسانه‌ای» یکی از عنوان‌های درسی جدید است که به‌اقتضای نقش پررنگ رسانه‌ها در عصر کنونی، از سال ۹۵ به برنامه آموزشی دبیرستان اضافه شده است. حالا شناختن رسانه‌ها که نفوذ و دامنه تأثیرگذاری‌شان، قدرت نامحدود و نامرئی بهشان داده، هم‌ردیف با توانایی خواندن و نوشتن مهم شده‌است. بنابراین گنجاندن آموزش سواد رسانه‌ای در برنامه تحصیلی، تصمیم ضروری و مثبتی بوده است اما از چگونگی اجرایی شدنش چه می‌دانیم؟ محتوای کتاب با هدفش تناسب دارد؟ معلم‌ها در این رشته تخصص و علاقه‌ای دارند یا آموزشی دیده‌اند؟ از آن جایی که بازخوردها و نقدها به مولفان کمک می‌کند ایرادهای کارشان را ببینند و برطرف کنند، پرونده امروز را به بررسی این کتاب اختصاص داده و برای پیداکردن پاسخ سوالات بالا با دو معلم و یکی از مولفان کتاب، مصاحبه کرده‌ایم.

موافقان و مخالفان کتاب سواد رسانه‌ای، درباره آن چه می‌گویند؟

رسانه‌شناسی یا رسانه هراسی؟

انتشار کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای، بحث‌های زیادی به راه انداخته‌است؛ مدرسان کتاب، عمده نقدشان معطوف به چالش‌های تدریس این کتاب است. اساتید علوم ارتباطات و کارشناس‌های حوزه مطالعات فرهنگی اما به محتوای کتاب ایرادهایی وارد می‌دانند. اشکالات مفهومی، پرداخت سطحی، رنگ‌وبوی رسانه‌هراسی و نداشتن دانش و سوابق رسانه‌ای مولفان کتاب، تکرار شونده‌ترین نقدهاست. در مقابل، موافقان کتاب معتقدند صرف پرداختن به سواد رسانه‌ای، توجه دادن به آن و مخاطب قرار دادن قشر دانش‌آموز پسندیده است هر چند با کاستی‌هایی همراه باشد. برای اطلاع بیشتر، خلاصه‌ای از نظرات را نقل می‌کنیم.

مخالفان؛ رسانه‌هراس و عوام‌زده

دکتر «حسینعلی افخمی» استاد ارتباطات دانشگاه علامه معتقد است: «در این کتاب اصطلاحات و واژه‌هایی استفاده شده است که من هم نمی‌فهمم منظور از آن‌ها چیست. با ترکیبات عجیبی برخورد می‌کنیم مثل «پیام همبرگری»، «مهندسان پیام»؛ این‌ها به چه معناست؟ مطمئنم کسانی که این کتاب را می‌خوانند در صنعت رسانه وارد نخواهند شد. چون این کتاب حالتی دارد که مخاطب آن را از خود دور می‌کند. در حالی که صنعت رسانه نقاط خوب و مثبتی هم دارد». دکتر «هادی خانیکی»، روزنامه‌نگار و استاد ارتباطات از کسانی است که ضمن امیدواری به تأثیرگذاری این کتاب، ایرادهایی را هم در آن تشخیص داده‌است: «یکی از دغدغه‌های مهم این است که این نوع پرداختن به سواد رسانه‌ای آن را دچار عوام‌زدگی بکند. وقتی این موضوع در کتاب درسی مطرح می‌شود این سوال پیش می‌آید که آیا با طرح این بحث به سراغ رسانه‌شناسی می‌رویم یا رسانه‌هراسی؟».

موافقان؛ آغازگر جریانی مثبت

«محمود امانی طهرانی»، مدیرکل دفتر تالیف کتاب‌های ابتدایی و متوسطه نظری آموزش و پرورش، در پاسخ به انتقادهای مطرح‌شده درباره سوابق مولفان کتاب و بارِ ایدئولوژیک آن، توضیح داده‌است: «گروه ما سابقه خوبی در تالیف کتاب‌های میان‌رشته‌ای داشت اما گاهی کارهای جدید تحت تاثیر جو قرار می‌گیرند. آموزش و پرورش به موضوعات به چشم امواج سیاسی نگاه نمی‌کند، این کتاب هم سیاسی نیست. ما برای مشورت سراغ بسیاری از متخصصان ارتباطات که نظریه‌پرداز و صاحب کتاب بودند رفتیم و با آن‌ها مصاحبه کردیم و بر همین اساس به جمع‌بندی رسیدیم».

«حسین حق‌پناه»، عضو هیئت تالیف کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای و عضو هیئت علمی المپیاد سواد رسانه‌ای، گفته‌است: «رسانه در دنیای امروز و در راستای تعلیم و تربیت فرزندان به‌عنوان یک عامل مداخله‌گر بین والدین و فرزندان است که می‌تواند در پاره‌ای از موارد موجب تعارض بین والدین و فرزندان شکل‌گیری آموزش ناهمسان شود. به همین دلیل قبل از تالیف کتاب سواد رسانه‌ای یک گم‌گشته وجود داشت که این کتاب می‌تواند تا حدودی این خلأ را پر کند».

منابع: ایسنا، خبرگزاری صداوسیما

«دکتر محمدصادق افراسیابی» درباره کتاب «تفکر و سواد رسانه‌ای» می‌گوید:

این کتاب نگاه مهارتی ندارد

دبیر کل همایش سواد رسانه‌ای درباره این کتاب می‌گوید: «این برای اولین بار است که به موضوع سواد رسانه‌ای توجه می‌شود و این مسئله نقطه عطفی در سیستم آموزشی از این لحاظ محسوب می‌شود اما محتوای این کتاب یک سری ایرادات دارد که تا جایی که من خبر دارم، مولفان به دنبال اصلاح آن هستند.» «دکتر محمدصادق افراسیابی» درباره مهم‌ترین چالشی که برای تدریس این کتاب وجود دارد، می‌افزاید: «معلمی که بتواند این کتاب را به خوبی درس بدهد، کم است یعنی معلم‌ها برای تدریس اصولی این کتاب آموزش ندیده‌اند. در بسیاری از مدارس این کتاب به عنوان یک کتاب تفریحی تدریس می‌شود و معلم کار خاصی هم از دانش‌آموز درباره محتوای این کتاب نمی‌خواهد چون خودش مسلط نیست. این بزرگ‌ترین چالش درباره این کتاب و تدریس آن است.» دبیر کل همایش سواد رسانه‌ای درباره مهم‌ترین ایرادهای این کتاب هم می‌گوید: «اساسا در حوزه سواد رسانه‌ای برای درک بهتر به یک سری مهارت‌ها نیاز است که در این کتاب کمتر به این مهارت‌ها توجه شده است مانند مهارت تفکر انتقادی، مهارت تجزیه و تحلیل پیام و.... این کتاب نگاه مهارتی ندارد. نکته دیگر هم این که، مقطع دبیرستان زمان مناسبی برای آموزش این مسائل نیست و دیر شده است. در دوره نوجوانی، شخصیت فرد شکل می‌گیرد در حالی که بعضی از این مهارت‌ها را باید در کودکی به افراد آموزش داد. این موضوع هم یکی دیگر از چالش‌های تدریس این کتاب است.»

۲ مدرس «تفکر و سواد رسانه‌ای» درباره چالش‌های تدریس این کتاب می‌گویند:

ناآگاهی والدین و همراهی نکردن مدیران

«صدیقه کفاش»، دانشجوی کارشناسی ارشد نقاشی است که با اضافه شدن تفکر و سواد رسانه‌ای به برنامه، کلاس هنرش حذف می‌شود و کتاب تازه را تدریس می‌کند. اگرچه رشته تخصصی‌اش با این درس ارتباطی ندارد ولی از دوره آموزشی که برای مدرسان سواد رسانه‌ای برگزار شده، راضی است ولی مشخص نبودن اهمیت این واحد درسی برای دانش‌آموزها، مدارس و خانواده‌ها را مشکل اصلی می‌داند: «من همان سال اول اضافه شدن سواد رسانه به برنامه، تدریس‌اش می‌کردم. بچه‌ها خیلی به این کتاب تازه علاقه نشان نمی‌دادند؛ به‌نظرشان نصیحت گونه می‌آمد و فکر می‌کردند بهتر است وقت‌شان را برای درس‌های مهم‌تر صرف کنند. والدین و مدرسه هم همین توقع را از‌شان داشتند. خانواده‌ها فقط به این فکر می‌کنند که فرزندشان برای مثال حتما پزشکی قبول شود و هر درس دیگری که در قبولی‌اش موثر نباشد، به‌نظرشان بیهوده است. پس توقع دارند معلم، نمره درس‌های عمومی را بدهد و فرزندشان فقط تخصصی‌ها را بخواند. مدارس هم، مدارس غیرانتفاعی البته، به معلم‌ها توصیه می‌کنند که سوال‌ها طوری طراحی شود تا دانش‌آموزها راحت جواب بدهند و امتیازشان پایین نیاید و خانواده‌ها، فرزندان‌شان را به مدرسه دیگری نبرند».

فقدان امکانات آموزشی

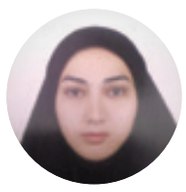

«آیدا صبوری»، دانش‌آموخته مهندسی کشاورزی با سابقه تدریس درس‌های تفکر و سبک زندگی، فناوری و دفاعی، سه سال است که تفکر و سواد رسانه‌ای تدریس می‌کند. او کمبود امکانات آموزشی، توزیع نامناسب کتاب و بی‌توجهی مدیران مدارس را مهم‌ترین چالش‌های مدرسان سواد رسانه می‌داند: «اضافه شدن این درس، قدم مثبتی است اما معلم‌ها باید به تنهایی از عهده اش بربیایند؛ در مشهد تا جایی که من می‌دانم تا الان فقط یک دوره آموزشی برگزار شده‌است. نه گروهی وجود دارد و نه کلاسی تشکیل می‌شود. من از طریق گروه کشوری، فایل‌های آموزشی و فیلم‌ها را می‌خرم. کتابچه‌هایی هم وجود دارد که باید شخصا هزینه‌شان را پرداخت کنیم. مدیرها خیلی راحت از ساعت این کلاس کم می‌کنند و به معلم‌های دیگر می‌دهند و دبیرهای نامرتبط مثلا معلم بهداشت، این کتاب را تدریس می‌کنند. امکانات آموزشی مناسب هم وجود ندارد. باید سر کلاس فیلم نمایش بدهیم تا بچه‌ها تجزیه و تحلیل‌اش کنند ولی همه کلاس‌ها تخته هوشمند ندارند. ضمن این که یک ساعت‌ونیم در هفته زمان کمی برای این کتاب است؛ آن هم در حالی که برای هر درس باید دست کم سه تا فیلم ببینیم و درباره‌اش حرف بزنیم و همه بچه‌ها نظر بدهند. مشکل دیگر، توزیع نامناسب کتاب است. هر سال اواسط آبان کتاب به دست‌مان می‌رسد، تازه اگر آمار دقیق باشد و کتاب‌ها را به تعداد همه دانش‌آموزها بفرستند».

گفت‌وگوی زندگی سلام با یکی از اعضای تیم تألیف کتاب سواد رسانه‌ای

تحقق رویای آموزش سواد رسانه‌ای به‌زمان نیاز دارد

«سیدغلامرضا فلسفی»، ارتباط‌پژوه و عضو شورای برنامه‌ریزی و تألیف کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در گفت‌وگویی به سوالات ما درباره این کتاب، پاسخ می‌دهد.

بچه‌ها در دنیای امروز خیلی زودتر از ۱۶ سالگی، سنی که برای آموزش سواد رسانه‌ای در نظر گرفته شده‌است، با رسانه مواجه می‌شوند. پایه دهم بر چه مبنایی برای آموزش این درس انتخاب شده‌است؟

انتخاب پایه دهم و یازدهم [متوسطه نظری و فنی و حرفه‌ای] به استناد مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش و ابلاغ آن به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و به تبع دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه، نظری برای تولید محتوا انجام شد. در جدول جدید دروس دوره اول و دوم متوسطه برای پایه ۱۰ تا ۱۲ مجموعه‌ای از دروس با نام خوشه درسی، مأموریت گرفتند تا در چارت آموزشی مفاهیمی جدید را با رویکرد تازه آموزش دهند. در این جدول برنامه درسی دو خوشه جدید در دوره‌های تحصیلی تعریف شد که کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای در یکی از این دو خوشه در کنار هنر و کارآفرینی در مقام دروس اختیاری قرار گرفت. البته این کتاب استمرار سه کتاب تفکر پایه‌های ششم تا هشتم در دوره‌های ابتدایی و اول متوسطه محسوب می‌شود با این تفاوت که قید سواد رسانه‌ای دارد.

سواد رسانه‌ای را اقرار بوده است چه کسانی تدریس کنند؟ می‌دانیم که در خیلی از مدارس این درس به عهده معلم‌هایی گذاشته می‌شود که ساعت خالی داشته‌باشند، فارغ از تخصص و تجربه‌شان.

نظام آموزشی همیشه برای رشته‌های موجود، معلم تربیت کرده‌است ولی وقتی ریل‌گذاری جدید انجام می‌شود باید برای آن معلم در نظر گرفت تا یواش‌یواش به جریان روز تبدیل شود؛ لذا پیشنهاد سازمان در حوزه تامین دبیر، روی نزدیک‌ترین رشته‌ها متمرکز شد که عبارت‌اند از، اجتماعی‌ها، دینی‌ها و پرورشی‌ها. افزون بر این پیشنهاد شد که دانشگاه فرهنگیان، سازوکاری برای ارائه گواهی‌نامه صلاحیت تدریس این کتاب هم در نظر بگیرد. به‌واقع پیرامون درس‌های میان‌رشته‌ای و نوبنیاد چاره‌ای جز این نیست که از جنس گواهی‌نامه‌های صلاحیت تدریس و رشته‌های مرتبط چاره‌اندیشی شود. البته اکنون و پس از گذشت نزدیک به چهار سال معلمان درس سواد رسانه‌ای هویت پیدا کرده‌اند، تشکیلات دارند و با هم مرتبط‌اند. سرگروه آموزشی این درس در استان حضور دارد. این نوع کار، باید به اقتضائات پله‌ای تن می‌داد تا رویای آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس به واقعیت بپیوندد. در طول این سه‌سال و خرده‌ای، دوره‌های مختلف آموزش معلمان اعم از حضوری و غیرحضوری برای دبیران برگزار شد. مدرسان، معلم‌ها را با کتاب و روش آموزش آن آشنا کردند. کتاب معلم و فیلم آموزش معلم‌ها نیز در اختیار دبیران قرار گرفته‌است.

یکی از انتقادهای مطرح‌شده، معطوف به بی‌ارتباطی دانش و تجربه تیم مولفان با محتوای کتاب است؛ ظاهر اصطلاحات و تعابیر نامأنوس کتاب و بعضی مفاهیم پایه‌ای که از قلم افتاده‌اند، مرتبط با همین موضوع باشد.

نوشتن یک کتاب بی‌عیب در نظام آموزشی غیرممکن است چه برسد به کتابی مثل تفکر و سواد رسانه‌ای که تا سال ۹۴ فاقد پیشینه نظام‌مند و شناسنامه‌دار در حوزه آموزش و پرورش و آموزش عالی کشور بود. به‌طور طبیعی رسانه موضوع حوزه علوم ارتباطات است اما باید تصریح شود همین که این موضوع به آموزش سواد رسانه‌ای تبدیل شد، موضوع مشترک حوزه علوم تربیتی، علوم اجتماعی، روان‌شناسی تربیتی و فلسفه تعلیم و تربیت می‌شود. این کتاب طبق مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش، تفکر و سواد رسانه‌ای نام گرفت لذا ترکیب شورای برنامه‌ریزی و تیم تألیف از متخصصان برنامه‌ریزی درسی، طراحی آموزشی، فناوری آموزشی، متخصص موضوعی (علوم ارتباطات و غیره)، فلسفه تعلیم و تربیت و دبیر باتجربه در مقطع مربوط تشکیل شد. خلاء هر کدام از این تخصص‌ها باعث می‌شد نظم کتاب به هم بریزد. در سه سال گذشته همیشه با همکاری با صاحب‌نظران، دبیران، دانش‌آموزان و اولیا گشوده بوده‌است و در اصلاحات انجام‌شده طی سه ویراست حاضر و همچنین ویراست چهارم که سال تحصیلی آینده وارد چرخه آموزشی می‌شود، از نظرات‌شان بهره برده شده‌است.

گذشته از متن کتاب، تصاویر هم خالی از اشکال نیستند؛ عکس‌های دانلودی بی‌کیفیت و بعضی کارتون‌ها و کاریکاتورهای بی‌منبع در حالی که کتاب مدیر هنری و طراح گرافیک دارد، عجیب است.

در این کتاب حدود ۲۰۰ تصویر وجود دارد. از ابتدا بنا بر این نبود که تصاویر یا لطیفه‌هایی جدید طراحی شود بلکه مقرر شد جلوه‌ای از تولیدات بیرونی به نمایش گذاشته و بین آن‌ها اتصال و پیوستگی ایجاد شود. خوب و بدبودن لطیفه‌ها و تصاویر هم امری سلیقه‌ای است. پیرامون ذکر منبع و اسم صاحب اثر هم همواره سازمان خود را ملزم به رعایت قانون دانسته و به آن گردن نهاده‌است.